

Torsdag med THORS

VARKEN/ELLER och **VARE SIG/ELLER** är uttryck som inte sällan används fel; prof. Thors påminner i dag om de regler vi har att följa i sammanhanget.

OCH VI PÅMINNER om att ni är välkomna med nya frågor och uppslag för språkvårdsspalten — adressera era brev till Hbl:s red f.v.b. till prof. Thors.

En frågeställare vill veta, vad ordet **nålpengar** betyder och vad det har för ursprung.

Nålpengar betecknar små belopp som en kvinna får för sina egna utgifter; vanligen avser det sådana belopp som en gift kvinna får av sin man.

Ordet har motsvarigheter i flera andra språk, t.ex. i engelskan (**pin-money**) och i tyskan (**Nadelgeld**). Jag skulle dock våga en gissning, att det yttersta ursprunget är franskt. Det franska ordet **épingles** "nålar" kan nämligen användas i betydelsen "nålpengar".

"Är det riktigt att skriva t.ex. **Affären** är öppen mellan 8—17?... Strecket utläser åtminstone jag som till."

Jag är helt ense med den frågande. Det heter antingen **mellan 8 och 17** eller också (från) **8—17**. Det skrivsätt som frågeställaren nämner **mellan** kombinerat med ett streck — ser man rätt ofta, men det är inte korrekt.

Från ett tredje håll kommer ett påpekande om ett ganska vanligt fel.

Det gäller oriktig användning av uttrycket **vare sig — eller**.

Vare sig — eller står i korrekt användning oftast tillsammans med ett nekande ord, oftast **inte**: Han hade inte **vare sig** anseende eller självförtroende.

Däremot är det inte korrekt att bruka det som en exakt motsvarighet till **varken — eller**, dvs. för att utan nekningsord ge en sats nekande innebörd. Det är alltså fel att säga: Han har **vare sig** föräldrar eller syskon i livet. Det rätta är här **varken — eller**. Fel av detta slag är inte ovanliga i Sverige, men de förekommer ibland också hos oss.

Vare sig — eller förekommer också, rätt använt, i jakande satser, t.ex. **Vare sig du åker tåg eller buss, går resan snabbt**. Det motsvarar i sådana fall ungefär **både — och**.

Till slut i detta sammanhang vill jag upprepa en välkänd regel: **varken — eller** skall inte brukas tillsammans med nekningsord. Skriv alltså inte t.ex. **Han fick inte varken kött eller fisk**. Antingen skall **inte** strykas eller så skall det stå **inte vare sig — eller**.

En frågande har fäst sig vid ett numera ganska vanligt bruk av ordet **konfrontation**. Det förekommer inte så sällan i betydelsen "konflikt", "sammanträffande i fientlig avsikt": en konfrontation mellan X. och Y. måste till varje pris undvikas.

Normalbetydelsen hos verbet **konfrontera** är "ställa ansikte mot ansikte" (latinets **frons** betyder "panna"). **Konfrontation** är alltså "möte ansikte mot ansikte": konfrontationen med motparten skedde i vittnens närvaro. — Ett direkt fientligt sammanträffande kan t.ex. kallas en **tvist** eller en **konflikt**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

FLOP eller **FIASKO** är det inte roligt att råka ut för — men som ord betraktat är engelska **lån**et **flop** lika bra som italienska **fiasko**, anser prof. Thors i dagens språktext, där han också spinner på flera andra **TEMAN**.

Välkomna med fler frågor!

De båda formparen **var/vart** och **vardera/vartdera** väljar ibland bekymmer, skriver en frågande.

Det bekymmersamma ligger i att **var** och **vardera** har en neutrumform: **vart** och **vartdera**. Neutrumformerna är för all del välkända, men man hör och ser ofta de oböjda **var** och **vardera** i sådana fall där **vart** och **vartdera** borde ha använts. Rätt är t.ex.: **Vartdera** partiet stöter just nu på speciella svårigheter i sin politik. **Vart** och **ett** av barnen fick sin del av arvet.

Det har ibland talats om engelska lånord i denna spalt. En frågeställare berör ett par nya lån, och jag skall i dag beröra ett: **flop**.

Flop är vad som med ett äldre, italienskt ord kallas ett **fiasko**, "ett platt fall" med ett idrottsuttryck. Man kan t.ex. säga att "en utställning blev sommarens jäteflop".

Jag tycker inte att **flop** (den-genus) är något förfärligt ord. Det är kort och bra, och det går lätt in i vårt böjningssystem (en flop, floppen, floppar). Jag kan nämligen inte finna, att ett engelskt lån, som inte väljar svårigheter i uttal och böjning, vore värre än ett italienskt.

Samme frågeställare berör ordet

jordfästning. Fraseologin vid ordet väljar ibland svårigheter.

Frågeställaren har sänt in ett klipp där det heter: "Jordfästningen verkställs den och den dagen." Det låter inte bra. Ordet **verkställa** ger helt olämpliga associationer (t.ex. en order verkställs). Troligen föreligger en dålig översättning från finskan, där verbet **toimitetaan** brukar användas i samband med jordfästningar. Men, som sagt, **verkställa** passar inte i sammanhanget. Lämpligt är däremot t.ex. **Jordfästningen äger rum** eller **sker**, eller **Jordfästningen förrättas**.

Verbet **jordfästa** har troligen en magisk bakgrund. Ännu c. 1800 kunde det sägas att en trollkarl hade jordfäst en död, så att denne inte kunde gå igen. Den bakgrunden har dock inte hindrat, att **jordfästa** har blivit en kyrklig term.

En besvärlig fråga är, om icke-kyrkliga begravningsakter ("borgerliga begravningar") kan kallas jordfästningar. Jag tror att det är svårt att i vanligt språkbruk göra en sådan skillnad; det är dock möjligt att en term som "borgerlig (eller civil) jordfästning" inte godkänns av alla.

En grupp av lånord vars böjning kan vara besvärlig är de grekiska. Det finns ett antal grekiska ord som länge har haft kvar en grekisk pluralform. Till dem hör **schema** och **tema**.

De grekiska pluralformerna **schemata** och **temata** förekom tidigare även i vårt språk; **temata** upptas som en biform i Akademiens ordlista, upplagan 1950. I den nya upplagan av ordlistan (1973) är dessa böjningsformer borta, och svenska pluralformer är de enda brukliga: **scheman**, **teman**. De båda orden får således -n i pluralis, liksom neutrala ord på vokal i allmänhet (t.ex. **bo**, **lyte**). Men: former som **temor** (med en ändelse som tillhör en-ord) kan räknas som systemvidriga och måste undvikas.

Carl-Eric Thors